

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

У статті визначено й обґрунтовано умови формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі. На основі аналізу сучасних досліджень у галузі педагогіки, психології, етики розкрито сутність поняття “культура професійного спілкування”. Доведено необхідність її формування під час навчання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. Виявлено умови, створення яких у вищому навчальному закладі буде сприяти формуванню цієї інтегративної якості особистості. Визначено такі педагогічні умови: створення освітньо-інформаційного середовища, використання інтерактивних методів та форм організації навчання для формування культури професійного спілкування; урахування специфіки майбутньої професійної діяльності фахівців транспортної галузі під час професійної підготовки. Надано характеристику кожної з педагогічних умов.

Ключові слова: культура професійного спілкування, педагогічні умови, майбутні фахівці транспортної галузі, студенти, вищий навчальний заклад.

Культура професійного спілкування є необхідною умовою формування сучасної особистості, засобом самореалізації та досягнення успіху, самоствердження й способом досягнення мети в міжособистісних відносинах. У цих умовах значної актуальності набуває проблема формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі під час навчання у вищому навчальному закладі.

На основі аналізу наукових досліджень В. Андреева, В. Весніна, І. Гічан, О. Головахи, Ю. Жукова, І. Зарецької, Ф. Кузіна, О. Лунєвої, Ю. Палехи, Т. Чмут, Г. Щокіна визначаємо культуру професійного спілкування майбутніх фахівців залізничної галузі як складну інтегративну якість особистості, що синтезує комунікативні, перцептивні, інтерактивні особливості спілкування фахівця, детермінована професійно ціннісними орієнтаціями й визначає ефективність професійної взаємодії.

Проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічних праць В. Авдеева, О. Винославської, Л. Карамушки, Л. Кизименко, В. Козакова, В. Компанійця, М. Кудінова, В. Межуєва, М. Нещадима, З. Романець, В. Семиченко, Т. Шаргуна, М. Фоміної, К. Чарнецкі, вивчення зарубіжного й українського досвіду з досліджуваної проблеми дали змогу виділити педагогічні умови, які сприятимуть формуванню культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі:

1) створення освітньо-інформаційного середовища у ВНЗ, що передбачає системне й комплексне формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі;

2) використання інтерактивних методів і форм організації навчання для формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі;

3) урахування специфіки майбутньої професійної діяльності під час професійної підготовки.

Створення освітньо-інформаційного середовища у ВНЗ. Проблема формування культури спілкування як важливого чинника професіоналізму та майстерності фахівців відображена в наукових і методичних розробках із психології, етики, лінгвістики, педагогіки (В. Андреев, О. Баєва, В. Венсін, І. Гічан, О. Головаха, Ю. Жуков, І. Зарецька, Ф. Кузін, М. Лебедева, О. Лунєва, Ю. Палеха, Н. Паніна, А. Панфілова, Г. Сагач, В. Співак, Т. Холопова, С. Чернер, Т. Чмут, В. Шеїнов, Г. Щокін).

Зарубіжний і український досвід (А. Бенедек, А. Борк, Дж. Вейценбаум, О. Козлов, А. Кузнецов та ін.) показує, що інформаційно-комунікаційні технології необхідно застосовувати під час вивчення всіх дисциплін. У цьому разі інформаційно-комунікаційні технології є новими інтерактивними засобами навчання, володіють цілою низкою дидактичних переваг і дають змогу вдосконалювати зміст, форми й методи навчання, що підтверджує актуальність нашого дослідження.

При цьому В. Кушнір підкреслює важливість створення освітньо-інформаційного середовища для формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців.

Під терміном “освітнє середовище вищого навчального закладу” З. Слєпкань розуміє сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості студента, реалізацію творчого потенціалу його особистості. Освітнє середовище є функціональним і просторовим об’єднанням суб’єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв’язки, його можна розглядати як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості [6].

В. Ясвін підкреслює, що освітнє середовище являє собою сукупність усіх можливостей навчання й розвитку особистості, причому можливостей як позитивних, так і негативних. П. Баранова сформулювала такі типологічні ознаки освітнього середовища: 1) освітнє середовище будь-якого рівня є складно-складовим об’єктом системної природи; 2) цілісність освітнього середовища є синонімом досягнення системного ефекту, під яким розуміють реалізацію комплексної мети навчання й виховання на рівні безперервної освіти; 3) освітнє середовище існує як певна соціальна спільність, розвивальна сукупність людських відносин у контексті широкої соціокультурної світоглядної адаптації людини до світу та навпаки; 4) освітнє середовище має широкий спектр модальності, що формує різноманітність типів локальних середовищ різних, часом взаємовиключних якостей; 5) в оціноцільовому плануванні освітні середовища дають сумарний виховний ефект як позитивних, так і негативних характеристик, причому вектор ціннісних орієнтацій збігається з цільовими установками загального змісту освітнього процесу; 6) освітнє середовище виступає не тільки як умова, а й як засіб навчання та виховання; 7) освітнє середовище є процесом діалектичної

взаємодії соціального, просторово-предметного та психолого-дидактичних компонентів, що утворюють систему координат провідних умов, впливів і тенденцій педагогічного цілепокладання; 8) освітнє середовище утворює субстрат індивідуалізованої діяльності, перехідної від навчальної ситуації до життя [2].

Г. Товканець підкреслює, що освітньо-інформаційне середовище утворюється шляхом взаємодії освітнього та професійного середовищ [7].

Освітньо-інформаційне середовище, за визначенням автора, – це засноване на використанні комп'ютерної техніки програмно-телекомунікаційне середовище, що реалізує єдиними технологічними засобами й взаємопов'язаним змістовним наповненням якісне інформаційне забезпечення студентів, педагогів, адміністрацію навчального закладу. Подібне середовище повинно включати в себе організаційно-методичні засоби, сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки, передачі інформації, що забезпечує оперативний доступ до педагогічно значущої інформації та створює можливість для спілкування педагогів і студентів [7].

Інформаційно-освітнє середовище повинно бути спрямоване на:

- реалізацію умов для усвідомлення студентами особливостей майбутньої професійної діяльності;
- акцентування уваги на розвитку особистісних якостей, необхідних для успішного оволодіння майбутньою професією;
- визначення рівня розвитку професійно важливих якостей у кожного студента та побудову індивідуальних освітніх траєкторій [2].

Використання інтерактивних методів і форм організації навчання для формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі. Методологічною основою формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі є гуманістична модель освіти, сутність якої полягає у створенні сприятливої ситуації для їх готовності до сприйняття й адекватного реагування на виховні дії начального та соціального середовища.

Методологічним підґрунтям формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі є компетентнісний, діяльнісний і системний підходи.

Як зазначає П. Ясінець, для сучасного етапу розвитку системи освіти України характерне впровадження компетентнісного підходу до змісту навчання, який, у свою чергу, підкреслює його практичну орієнтованість [8].

П. Ясінець розглядає компетентність фахівця як системну сукупність загальносоціальних і професійних характеристик. При цьому, як вказує автор, компетентнісний підхід до освіти повинен сприяти оптимізації освоєння й виконання студентами різноманітних соціальних і професійних ролей, забезпечувати здібність до реалізації багатобразних соціальних та професійних рольових функцій. Це, в свою чергу, передбачає орієнтацію компетентнісного підходу на оволодіння студентами контекстною інформацією й творчими способами її використання, на їх орієнтацію в різнома-

нітті ситуацій соціальної та професійної дійсності й розвиток умінь адекватно діяти в змінних обставинах [8, с. 70].

Таким чином, цілеспрямований розвиток культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі за допомогою реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки пов'язаний:

а) з певною змістовною й процесуальною структуризацією та наповненням змісту навчання для забезпечення цілісності, внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції наукового знання, раціонального поєднання варіативності й інваріантності інформації, її фундаментальності та контекстності;

б) з вибором і реалізацією ефективних форм та методів організації діяльності студентів із системного оволодіння соціальними й професійними знаннями, їх свідомого творчого застосування, оволодіння навичками професійної діяльності, соціальної поведінки, соціального та професійного спілкування;

в) з організацією конструктивної педагогічної взаємодії, що сприяє розвитку свідомого ставлення студентів до змісту освіти, відповідального ставлення до своєї діяльності й поведінки, підвищення їх освітньої активності тощо.

П. Яременко зазначає, що формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі має спиратися на діяльнісний і системний підходи. Діяльнісний підхід вимагає культивування дієвої позиції особистості з метою власного становлення й розвитку, професійного самовдосконалення. Системний підхід передбачає охоплення навчальної та практичної діяльності студентів.

В. Ашумов також акцентує увагу на тому, що для формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців транспортної галузі важлива міждисциплінарна інтеграція інформації [1]. Міждисциплінарний інтеграційний підхід забезпечує системність теоретичних знань, всебічне бачення й усвідомлення складних явищ і процесів соціальної та професійної реальності, формування цілісного уявлення про конкретний предмет, явище, вид діяльності. Вона здійснюється шляхом групування навколо базової дисципліни (інтегратора, ядра інтеграції) інформації (наукових понять, законів, відомостей тощо) з різних наукових дисциплін, у яких низку тематичних питань розглянуто з погляду об'єкта, предмета й завдань науки-інтегратора. Як таке ядро може бути вибрана та наукова галузь, у якій спочатку (або найповніше, сутнісно) визначають поняття предмет інтегрованого розгляду.

Інтеграційний підхід актуалізує й інтеграційний тип пізнання, що поєднує безпосередній досвід, системне мислення, продуктивний підхід до проблеми та передбачає пізнання цілого не тільки на базі вивчення його окремих частин, а й виявлення взаємозв'язків між ними. Діяльність студентів зі структуризації та систематизації інтеграційних знань передбачає розумову діяльність видалених зв'язків і їх встановлення між окремими по-

няттями, об'єктами. При цьому основними формами навчання є: проблемна лекція, практичне заняття з елементами дискусії, рольових та імітаційних ігор, моделювання майбутньої професійної діяльності, науково-дослідна робота студентів, проектна діяльність, виробнича практика, курсові, дипломні та магістерські роботи (навчально-професійна діяльність).

А. Реан і Н. Бордовська підкреслюють важливість інтерактивного підходу у формуванні професійно важливих характеристик майбутніх фахівців. Інтерактивний підхід в освіті є найбільш сучасною формою інтерактивних методів навчання, заснованих на положеннях комунікативного підходу.

Інтерактивний (inter – взаємний, act – діяти) – означає взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з ким-небудь [5, с. 525]. Тобто інтерактивні методи навчання це спеціальна форма організації пізнавальної й комунікативної діяльності, в якій студенти виявляються залученими в процес пізнання, мають можливість розуміти та рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. Інтерактивні методи навчання орієнтовані на взаємодію студентів не тільки з викладачем, а й один з одним, на домінування активності студентів і активізацію внутрішнього діалогу (екзистенціального переживання студентами навчального матеріалу). Роль викладача полягає в спрямуванні й підтримці активності студентів у процесі комунікації, виявленні різноманіття поглядів, полегшенні взаєморозуміння учасників спілкування, спонуканні їх до внутрішнього діалогу; він виконує функції консультанта-фасилітатора (помічника), а не експерта або своєрідного інформаційного “фільтра”.

Основними складовими інтерактивних методів навчання є інтерактивні вправи, завдання й навчальні ситуації, які виконують студенти. Принципова відмінність інтерактивних вправ і завдань від звичайних в тому, що в ході їх виконання не тільки й не стільки закріплюють уже вивчений матеріал, скільки вивчають новий. У сучасній педагогіці накопичений великий арсенал інтерактивних вправ, серед яких можна виділити такі: творчі завдання, робота в малих групах, навчальні ігри (рольові ігри, імітації, ділові й освітні ігри), соціальні проекти, вивчення та закріплення нового матеріалу (інтерактивна лекція, робота з наочною допомогою, відео- і аудіоматеріалами”, “кожен навчає кожного”), дискусія, дебати, “мозковий штурм” тощо.

Формами інтерактивної організації навчального процесу є тренінги, соціо- і психодрама, навчальна, ділова й рольова гра, дискусія; інтерактивності досягають шляхом застосування прийомів стимулювання рефлексії, спонуки до емпатичного осмислення ситуацій спілкування, звернення до вітагенного досвіду учасників взаємодії, обґрунтування об'єктивного сенсу й особистісної значущості конкретних ситуацій, явищ, процесів, діалогічності (полілогічності) навчання.

Як вказує Ф. Кузін, ситуативно-проблемна організація освітнього процесу передбачає створення навчальних ситуацій різного ступеня проблемності й різного контексту (соціального, професійного, конкретного

ролевого або функціонального). Основою такої організації є ситуативний підхід, сутність якого полягає в тому, що пізнавану подію, обстановку аналізують з погляду ситуацій, їх складових [4].

Ситуативне моделювання (або вирішення ситуативних завдань), як метод навчання майбутніх фахівців транспортної галузі, за словами А. Дяківа, необхідно застосовувати і на теоретичних, і на практичних заняттях. Основними формами його реалізації є ситуації-ілюстрації (використовують у ході викладу лекційного матеріалу з метою пояснення окремих теоретичних положень), ситуації-оцінки (аналіз і оцінювання студентами описаної викладачем контекстної ситуації), ситуації-вправи й ситуації-проблеми (аналіз ситуації та вибір способу її вирішення), рольові ситуативні ігри.

Н. Волкова у зв'язку з новими завданнями підвищення ефективності й результативності освіти пропонує під час проведення занять використовувати проблемно-ситуативні методи навчання, які спрямовані на формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців [3].

Урахування специфіки майбутньої професійної діяльності під час професійної підготовки. На формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця впливають особливості самої професії та інші фактори. Серед них можна виділити об'єктивні й суб'єктивні, більш і менш значущі, особистісні та соціальні. Об'єктивну дію мають загально-світові тенденції в освіті, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти і якість освітніх послуг, культура освітнього закладу, престижність професії в суспільстві. Серед суб'єктивних чинників – загальна культура й мотивація особистості, сукупність її схильностей до соціальної практики, сформована у вигляді когнітивних і мотиваційних структур у перші роки соціальної взаємодії.

Культура професійного спілкування менеджера транспортної галузі належить до сфери його професійно важливих якостей і, природно, органічно пов'язана з іншими підструктурами особистості фахівця.

Необхідно підкреслити, що менеджер посідає ключове становище в системі управління організації. Ця важлива роль менеджера визначається тим, що він наділений повноваженнями приймати рішення, вирішує, що, кому, коли і як робити; несе за це відповідальність перед власником майна організації.

Менеджер виконує такі основні функції: 1) планування (стратегічне, тактичне, оперативне тощо); 2) організація (праці та управління); 3) узгодження й розв'язання конфліктів; 4) контроль [1].

Виконання зазначених функцій передбачає наявність у менеджерів таких навичок і здібностей: уміння володіти собою, власними станами; наявність чітких особистих та життєвих цінностей; здатність встановлювати чіткі особисті цілі; прагнення до постійного особистого розвитку; творчість і здатність до інновацій; здатність впливати на оточення; знання сучасних управлінських підходів; вміння розподіляти ролі в колективі й управляти іншими; уміння навчати підлеглих; вміння формувати та розвивати ефективні робочі групи.

Б. Мільнер, Є. Чижів, В. Чурмантнева зазначили такі нові вимоги до менеджерів: 1) здатність прогнозувати розвиток ситуацій та реалізовувати нововведення, оновлювати асортимент продукції, шукати нові способи досягнення мети; 2) володіти системним підходом у вирішенні професійних завдань; 3) легко змінювати організаційні форми управління й не бути прив'язаним до якоїсь однієї форми; 4) володіти якостями інтелектуального лідера, здатного управляти освіченими людьми, які працюватимуть в організації; 5) здатність залучати до керівництва ініціативних, винахідливих, талановитих працівників; 6) комунікабельність, здатність швидко налагоджувати контакти з великою кількістю людей у компанії та поза нею; з державними органами, науковими колами, навчальними центрами, громадськими організаціями, з міжнародними організаціями.

Висновки. Отже, випускник технічного ВНЗ повинен володіти високим рівнем комунікативної культури, методологією діяльності, вміння грамотно ставити й відповідально вирішувати професійні завдання.

Вищезазначені особисті характеристики та професійно необхідні вміння тісно пов'язані з культурою професійного спілкування фахівця транспортної галузі. Слід також підкреслити, що формувати та розвивати перелічені вміння й навички доцільно в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців під час їх навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Ашумов В. Р. Професійна компетентність майбутніх менеджерів / В. Р. Ашумов. – Київ : Наукова думка, 2010. – 122 с.
2. Баранова Є. П. Якість освіти / Є. П. Баранова. – Київ : 2003. – 63 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічні комунікації : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2006. – 256 с.
4. Кузін Ф. А. Культура ділового спілкування / Ф. А. Кузін. – Москва : НОРМА, 1997.
5. Российская педагогическая энциклопедия / под ред. В. П. Мануйлова. – Москва : Большая российская энциклопедия, 1993. – 1376 с.
6. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слєпкань. – Київ : Вища школа, 2005. – 239 с.
7. Товканець Г. В. Інформаційно-комунікаційне забезпечення освітнього процесу / Г. В. Товканець // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12. – С. 225–231.
8. Ясінець П. С. Якість освіти у ВНЗ / П. С. Ясінець – Київ : Лібра, 2008. – 212 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2015.

Кочина В. В. Формирование культуры профессионального общения будущих специалистов транспортной отрасли

Статья посвящена определению и обоснованию условий формирования культуры профессионального общения будущих специалистов транспортной отрасли. На основе анализа современных исследований в области педагогики, психологии, этики раскрыта сущность понятия “культура профессионального общения”. Доказана необходимость ее формирования в процессе обучения будущих специалистов в высшем учебном заведении. С этой целью выявлены условия, создание которых в высшем учебном заведении будет способствовать формированию данного интегративного качества личности. Определены такие педагогические условия: создание образовательно-информационной среды, использование интерактивных методов и форм организации

обучения для формирования культуры профессионального общения; учет специфики будущей профессиональной деятельности специалистов транспортной отрасли в процессе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: культура профессионального общения, педагогические условия, будущие специалисты транспортной отрасли, студенты, высшее учебное заведение.

Kochina V. The Forming of Culture Professional Communication for Future Transport Industry Specialists

The article is devoted to determination and rationale the terms of the forming of culture professional communication for future transport industry specialists. The essence of concept "the culture professional communication" is certain on the basis analysis of modern researches in sphere of pedagogic, psychology, ethics. The necessity of its forming during the studies of future specialists in higher educational establishment was founded. To the end it is necessary to define terms that create in the higher educational establishment and its will assist the forming of this integrative personality qualities. Pedagogical terms of the creation educational-informative environment, using of interactive methods and organization studies forms for the forming of culture professional communication; taking into account the specific of future professional activity of transport industry specialists during professional preparations were determinate. The description of each pedagogical term is given. The educational-informative environment of higher educational establishment envisages the using of computer technologies for realization technological facilities and corresponding with subject matter, quality information support of cooperation of students, teachers, and administration of educational establishment. The using of interactive methods and forms organization of studies and cooperation of students and teachers is related with development of exercises, situations and tasks which oriented to forming of culture professional communication for future transport industry specialists. It is a necessary condition that provides forming professional important descriptions of specialist personality with taking into account the specific of future professional activity during professional preparation.

Key words: culture professional communication, pedagogical terms, future transport industry specialists, students, higher educational establishment.